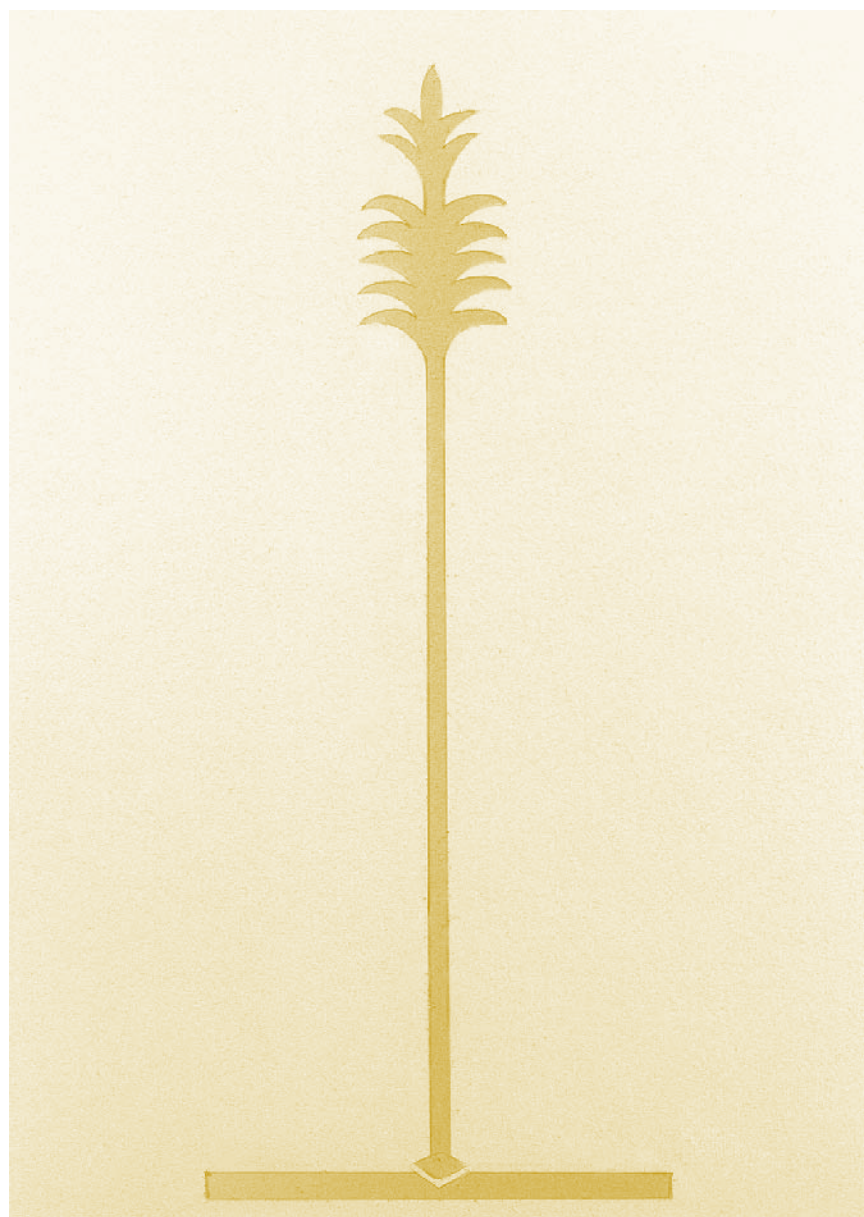

PART TERCERA
RESSENYES

UNA OBRA BEN POSITIVA: *VALENCIÀ EN PERILL D'EXTINCIÓ**

Abelard Saragossà
Universitat de València

1. VALOR DEL LLIBRE

El treball *Valencià en perill d'extinció* (València, 1999, 2005) és «un llibre excepcional» per a Joan Solà. A Emili Casanova, el «va impressionar i captivar tot d'una». I, de raó, no els en falta gens, perquè l'aportació que fa eixe llibre el col·loca entre les obres lingüístiques importants que els valencians hem produït. A més, el seu autor (Eugeni S. Reig) és un valencià compromés amb el seu poble i, això, té repercussions tant en el camp lingüístic com en vessants més purament socials. Realment, no es pot elaborar un camí normatiu encertat sense estar arrelat i compromés amb una societat. Eixes característiques expliquen que el llibre que comentarem no té importància només per les aportacions lingüístiques, sinó també pel camí que l'autor proposa per al valencià culte. La suma d'eixos dos aspectes és una contribució destacada per a aconseguir un model lingüístic que tinga aquestes característiques: aconseguir que una part ben majoritària de la societat valenciana, a més de sentir-se identificada amb el model lingüístic proposat, també el pugua assimilar, coses que, sumades, permeten superar la prova de foc de tota normativització: arribar al carrer. En efecte, una norma només té finalment èxit de veritat en la mesura que la gent la practica en la vida quotidiana.

* Done les gràcies a Gonçal López-Pampló Rius per la lectura crítica que ha fet, que m'ha permés millorar el treball.

Contat i debatut, eixe és el centre del llibre: contribuir al model lingüístic que els valencians necessitem. Però Reig és, també, una persona honrada i conseqüent. Per això evita l'actitud de no parlar per por d'errar (i per a estar a bé amb tots). El nostre autor, clar i valent, s'enfronta a temes difícils de la societat valenciana i parla clar i valencià. També actua de la mateixa manera en els temes puntuals de llengua. Naturalment, una persona així a voltes l'encerta i a voltes no. Però això (encertar o errar) és secundari. El fet realment important és un altre. Les persones que fan avançar una societat no són les que no parlen ni les que fugen de la precisió i el compromís, sinó aquelles que analitzen problemes vius i es comprometen públicament. Vegem a poc a poc en quins fets es basen les valoracions positives que he exposat en esta secció.

2. GÈNESI I CONTINGUT DE L'OBRA

Per a mostrar als lectors el fonament de les afirmacions fetes, començarem per descriure la gènesi i el contingut de l'obra. Reig (Alcoi, 1942) conta als lectors que es va decidir a escriure el llibre quan va observar que hi havien jóvens que parlaven d'una manera sensiblement diferent a la seua (p. 25). En concret, notava que, moltes paraules i expressions que ell deia, els valencians jóvens les havien canviades per unes altres. Sens dubte, eixe degué ser el detonant per a confeccionar el llibre. Però la causa més profunda era molt anterior en el temps. Molt anterior i, també, molt noble: és l'afecte immens que Reig sentia (i sent) per la llengua que parlem els valencians. Feia molts anys que eixa identificació amb el valencià popular l'havia portat a prendre notes de paraules, expressions i construccions que sentia en el valencià viu, fóra d'Alcoi, de la Marina (d'on és la seua dona, Concepció Valor) o de la ciutat de València (on Reig viu des dels sis anys). Comparant el lèxic que arreplega amb el dels segles XVIII, XIX i XX, el nostre autor arriba al mateix resultat que

uns altres estudiosos: els valencians hem mantingut molt bé la llengua durant eixos tres segles (p. 37).

La unió de l'amor profund i l'impacte dels jóvens va ser un llibre que ixqué a les llibreries valencianes en 1999. Constava de 835 entrades, ordenades alfabèticament (com els diccionaris). Cada entrada tenia cinc parts fixes. Primer que res, hi ha una definició del contingut semàntic, redactada per l'autor perquè busca la màxima simplicitat i claror (p. 45-46). A continuació, hi ha l'exemplificació: alguna oració (sempre de la llengua viva) que continga la paraula o l'expressió ja definida; també hi han moltes dites. Vegem-ne cinc exemples triats a l'atzar (p. 408-412):

1. *¿Eixa és la teua xicona? Caram, quina roja més garrida*
2. *En juliol, la garrofera es posa de dol*
3. *Vés al mercat i compra roget, garrofó i tavella i farem una paelleta amb pollastre i conill que et xuplaràs els dits*
4. *Si en compte de passar-te el dia gemecant i queixant-te, t'el passares treballant en la cuina de l'hospital com jo, no tindries depressió*
5. *És com la delicada de Gandia, que li va caure un gesmil al cap i la va matar*

El fet que les oracions siguen reals té un efecte ben positiu: reflectir quina psicologia teníem els valencians fa trenta o quaranta anys. En eixe objectiu, també contribuïxen les dites (exemples de 2 i 5). A la definició i l'exemplificació, segueixen tres parts: *a)* sinònims valencians; *b)* com sol actuar la llengua que considerem culta; i *c)* la correspondència que les paraules tractades tenen en castellà (en general, sense limitar-se a una paraula només). Així, al costat de les nostres dos paraules que expressen el concepte 'molí d'oli' (*almàssera* i *trull*), el castellà també en té dos (*almazara* i *trujal*).

L'actuació de la llengua que en les darreres dècades hem mirat com a culta permet que Reig tinga en compte les Illes Balears i Catalunya. La manera de referir-se al comportament de la llengua escrita té un efecte poc positiu, com comprovarem amb un exemple:

6. *Després-anit*: La llengua estàndard sol emprar: *abans d'ahir a la nit* (p. 259).

Eixa redacció comporta que la forma valenciana *després-anit* (també balear, catalana occidental i clàssica) no seria usualment pròpia de la llengua culta o «estàndard», en la qual hi hauria habitualment (*soldre*) l'expressió (ben llarga) *abans d'ahir a la nit* (set síl·labes, contra les quatre de *després-anit*). Evidentment, Reig no té intenció de dir això. En realitat, el seu llibre vol comunicar als lectors tot el contrari, com informa als lectors explícitament:

7. El lèxic que arreflegue en aquest treball pertany al nostre valencià tradicional que, afortunadament, encara podem oir avui en dia, ple de vitalitat i amb tota la seua riquesa, pels carrers i places dels nostres pobles i ciutats. Els mots i les locucions que he recollit considere que són tots normativitzables i normalitzables i que, per tant, poden i deuen formar part de la llengua culta (p. 44).

Això no obstant, el valor que comporta l'expressió «La llengua estàndard sol emprar: *abans d'ahir a la nit*» és el que hem dit. Potser seria preferible la proposta que varen fer Miquel Boronat i Joan Perujo en una llista d'internet dedicada a informacions i debats sobre la llengua (Migjorn): davall de la línia «En valencià també es diu:...», n'hi hauria una que diria «Sinònims dels altres parlars:...». La indeterminació quantitativa de «sinònims» permet posar-ne u, o dos, o cap. Quan seria necessari fer observacions sobre la llengua culta, haurien d'anar en la part dels comentaris, que apareixen en moltes entrades, com ara en la de *esquit*:

8. *Esquit* (forma predominant en valencià) o *esquit* (forma del valencià del nord i del sud): Gota d'un líquid que se'n separa i ix disparada amb força. La forma *esquitx*, preferida per la llengua estàndard, és el plural *esquits* articulat amb palatalització i pres erròniament per un singular. D'aquest fals singular deriven el plural *esquitxos* i el verb *esquitxar*. Les formes originals, emprades pels nostres clàssics i ben vives entre els valencians d'avui, són: *esquit*, *esquits* i *esquitar* (p. 320).

Notem de passada que la grafia *esquitx* és com si els valencians proposàrem canviar la grafia del segon dia de la setmana (de *dimarts* a *dimatx*).

En la segona edició de l'obra (2005), Reig ha precisat i eixamplat moltes entrades, i també n'ha afegit de noves (quasi tantes com n'hi havien: a les 835 de la primera edició, n'ha incorporat 605). El resultat és un llibre d'un miler de pàgines, molt més tapit que el de la primera edició. Si bé en les entrades noves els exemples ja no són sistemàticament oracions reals (p. 46), sí que són frases de regust popular. A més, el nostre autor ha incorporat citacions d'escriptors arrelats, com ara Teodor Llorente (el poema famós dedicat al teuladí, p. 711) o Vicent Andrés Estellés (en l'entrada *peçó*, p. 568):

9. *Jo desitjava, a voltes, un amor educat / i en marxa el tocadiscos, negligentment besant-te, ara un muscle i després el peçó d'una orella.*

Cal dir que, quan ho troba oportú, Reig fa comentaris culturals i, en general, antropològics. Així, en l'entrada dedicada a *avellanenc* (p. 118) fa una bona explicació sobre la vida d'eixe «caragol xicotet». Parlant del *ciprer* (p. 207), els lectors veuen per a què aprofita l'arbre dels cementeris en la medicina tradicional. Explicant la paraula *borreta* (un menjar d'Alcoi, p. 155), els lectors troben una recepta, que poden fer en casa. En definitiva, diria que el nostre autor té la mateixa mentalitat que els autors del *Diccionari Català-Valencià-Balear* (bàsicament, Antoni M. Alcover, Francesc de B. Moll i Manuel Sanchis Guarner): posar l'estudi de la llengua en un marc antropològic.

En la segona edició, també hi ha un pròleg important d'Emili Casanova (p. 11-23), que va seguir de dos introduccions de l'autor, la confeccionada per a la primera edició (p. 25-29) i la feta per a la segona (p. 31-47). El llibre inclou al final un índex de paraules molt útil per dos raons. En primer lloc, l'índex conté deu mil entrades i, per tant, els lectors troben remissions a milers de paraules que no tenen entrada pròpia en el llibre. D'eixa manera, qualsevol lector

pot saber fàcilment si l'obra estudia la paraula en què té interès. En segon lloc, l'índex també és important perquè, quan una paraula es tracta en més d'una entrada, apareixen reunides en l'índex. Així, *cementeri* conté dos remissions; o *diners* en té tres. Eixa actuació facilita que els lectors puguen trobar les dites i la fraseologia, que són molt freqüents al llarg de l'obra.

3. RELACIONS AMB EL CASTELLÀ

Les característiques descrites no són extraordinàries en elles mateixes i, per tant, si l'obra de Reig és important ha de ser perquè hi han factors particulars. Són bàsicament dos, u dels quals és significatiu per als lingüistes i, l'altre, per a la societat valenciana. Des del punt de vista purament lingüístic, el llibre que comentem ha arreglat paraules o accepcions que no figuraven en els diccionaris previs, tal com diu i exemplifica el mateix autor (p. 45-46). En una part del pròleg, Casanova estudia i classifica el lèxic del llibre (p. 13-19).

La importància social de l'obra deriva de la finalitat que s'ha marcat l'autor i dels mitjans que ha usat per a assolir l'objectiu. La primera finalitat és augmentar l'estima pel valencià:

10. Els valencians no considerem la nostra llengua com una joia que hem heretat dels nostres avantpassats, com una joia venerable que ens hem passat de generació en generació des de fa més de set-cents anys, sinó que la considerem més aïna com unes espadenyes velles d'anar per casa que fa vergonya ensenyar als qui no són de la família. Eixa actitud de menyspreu cap a la nostra pròpia llengua és el motiu fonamental de la seua degradació (p. 36).

Com a conseqüència d'identificar-nos poc amb el valencià, s'han produït dos classes de canvis lingüístics. La primera i més decisiva és substituir paraules tradicionals valencianes per paraules castellanques (p. 25, 31-36). Ací, apareix la primera utilitat pràctica del llibre: els valencians jòvens trobaran dotzenes de

paraules d'ús normal entre els valencians de més edat i que, en canvi, probablement ells no diuen, com ara les següents:

11. Exemples de paraules que han retrocedit i que, en una part dels casos, han tendit a ser substituïdes per paraules del castellà o coincidents amb la del castellà: *barandat* (p. 129), *boçar* (p. 147), *bonicària* (p. 154), *borumballa* (p. 157), *caparra* (p. 188), *en acabant* ('després', p. 282), *encalar* (com ara una pilota en una teulada, p. 285), *endenyar-se* ('infectar-se', p. 289), *menejar* i *menejó* (p. 498), *peçó* (p. 568), *recialles* (p. 628), *replanell* (p. 637), *fruita de repom* (p. 638), *sofrimar* (p. 682), *solatge* (p. 638), *solsida* (p. 682), *tarquim* (p. 704), *teuladí* (p. 711)

Els lectors que tinguen més edat voran moltes paraules i expressions que coneixen de sempre (com les anteriors), però que, això no obstant, probablement han vist escrites poques voltes (o mai). Així, ¿qui no ha sentit una expressió tan gràfica com és *menjar-se una cosa a mos redó* (p. 56)? Realment, un mos no pot ser redó si no fem una operació difícil: amb el mos, ocupar el conjunt de la boca.

El camí de Reig també mostra que hi han expressions que coneixem de la llengua escrita i que probablement no havíem relacionat amb el valencià popular. Els valencians que dominem la llengua dels llibres sabem que *Fer una marrada* significa 'fer un camí equivocat com a conseqüència d'haver fet un error'. En canvi, jo no havia caigut mai que eixe radical és el que hi ha en una expressió tan comuna com és *Esmarrar-se les vaques (en festes)* ('escapar-se, prendre un camí diferent del que tocava'). El valor semàntic que lliga els dos usos el dóna el nostre autor, que també és habitual (cf. *Tranquil, home. No t'esmarres*):

12. *Esmarrar-se*: Desviar-se d'allò que és socialment acceptat. *No m'agrada gens eixe xicot. S'esmarra massa* (p. 321).

Com és natural, Reig està contra la substitució de paraules valencianes per paraules del castellà. Però no cau en l'actitud extrema dels neòfits, sinó que practica propostes equilibrades:

13. Rebutjar paraules tan nostres com ara *batidor*, *coça*, *desllavassar*, *llevantança*, *orça*, *parva*, *quebrassa*, *sunyo*, *trotxar*, *xorrar* o *xuplar* pel seu origen castellà és igual com si rebutjàrem mots com ara *aladroc*, *alfàbega*, *alficòs*, *almàssera*, *alqueria*, *batafàluga*, *marraixa*, *monjàvena*, *safa* o *sorolla* per ser d'origen àrab. En la nostra llengua hi han paraules d'origen castellà, com n'hi han de procedents d'altres llengües, i totes són igual de valencianes. Quan diem que s'ha de depurar la nostra llengua de castellanismes, el que volem dir és que s'han d'eliminar els mots de procedència castellana que han penetrat en el valencià en temps relativament recent i que, a més a més, són innecessaris. Ara bé, de cap manera s'han d'eliminar aquells mots d'origen castellà que estan completament integrats en la nostra manera de parlar des de fa segles. Hi han paraules que tenen aspecte de castellanès, com ara el verb *xillar*, que ja el podem llegir en *Lo Spill* de Jacme Roig, o el substantiu *mentira*, que el podem trobar en els *Sermons* de sant Vicent Ferrer i que, sense cap mena de dubte, no són d'origen castellà sinó aragonés. La tasca de depurar la nostra llengua culta de castellanismes l'hem de fer amb molta cura i no hem de pretendre eliminar vocables que els valencians sentim com a propis des de temps immemorial (p. 44).

En el tractament de paraules concretes, també apareix alguna volta la concepció anterior:

14. El fet que condemnem a la foguera de la inacceptabilitat determinats vocables genuïnament valencians com *almorzar*, *caldo*, *mentira* o *rabo*, pel simple fet que siguin idèntics als que emprà el castellà, tan sols ens conduïx a empobrir i a despersonalitzar la nostra llengua. (entrada *rabosa*, p. 612)

4. RELACIONS AMB LA LLENGUA CULTA DE CATALUNYA

Hem vist que, un efecte de no identificar-nos amb el valencià tant com caldria, és el perill de substituir paraules nostres per les corresponents del castellà. Sens dubte, també hi influïx el paper massa poc important que fa el valencià en la nostra societat. Eixa situació, agreujada per uns factors que no toca explicar ací, també ha afavorit que, quan hi han diferències en el conjunt del domini lingüístic, hà-

gem tendit a substituir paraules tradicionals valencianes per les corresponents de la llengua culta de Catalunya. Mirem de quina manera tracta Reig eixa qüestió:

15. La introducció del valencià a l'escola i als mitjans de comunicació, que tan positiva ha estat en general, també ha complicat les coses, perquè els han ensenyat només les formes normalment emprades per la llengua estàndard, deixant de banda les nostres formes tradicionals i això ha donat com a resultat que els nostres jóvens les desconeguen o bé les consideren incorrectes. [Tot seguit, l'autor en posa exemples] (p. 25-26).

La poca personalitat que en les darreres dècades els valencians hem tingut davant de la llengua culta de Catalunya és un tema que apareix en les dos introduccions, probablement perquè, mentres la supeditació al castellà és quasi evident i no la nega ningú, en canvi la segona subordinació ha transcendit poc al si del valencianisme. I el cas és que hi han hagut lingüistes que l'han mostrada amb dades empíriques i s'hi han oposat (Lluís Polanco en 1984 i Emili Casanova en acabant). Mirem què diu Reig en la segona introducció:

16. Els valencians ens hem transmés de pares a fills, durant quasi 800 anys, un conjunt de mots, expressions, girs, modismes, frases fetes, refranys, que són els que s'adiuen amb la nostra idiosincràsia, i que són els que ens permeten expressar més bé la nostra manera de veure el món. Hi ha una quantitat immensa de paraules genuïnament valencianes, moltes d'origen àrab, mossàrab o aragonés, que hem emprat quotidianament des de temps immemorial i que ara els nostres jóvens estan perdent perquè la llengua normativa que usen l'escola i els mitjans de comunicació margina bona part d'aquest lèxic tradicional valencià. Els valencians, per exemple, no hem dit mai *aviat*, hem dit sempre *prompte* o *enjorn*, no hem usat mai ni *endavant* ni *endarrere* sinó *avant* i *arrere*, no hem dit mai *feina*, hem dit sempre i continuem dient *faena*. [...] I quelcom de semblant podríem dir de paraules tan nostres com *aüixar*, *granera*, *arreïssar*, *algeps*, *llavar*, *torcar*, *rabosa*, *pigota*, *acatxar*, *llevar*, *pallola* o *queménjar* [...] (p. 38)

Sens dubte, la coordinació lingüística amb els balears i els catalans és positiva, com en qualsevol altra llengua. Eixe objectiu l'hem d'aconseguir aplicant

sempre els mateixos criteris i, quan no és així, hi ha el perill de caure en la subordinació. Ací tenim una mostra de com reacciona el nostre autor davant d'una actuació arbitrària de la normativa:

17. He arreplegat en el llibre alguns mots o locucions amb una *a* aglutinada inicial com ara *arruixar*, *arremullar* o *abotar foc*, quan en la llengua culta ja estan admeses les variants *ruixar*, *remullar* i *botar foc*, sense aquesta *a* epentètica, perquè aquestes formes amb la *a* inicial són les usades majoritàriament pels valencians. També he deixat constància, entre els sinònims arreplegats en la casella «en valencià també es diu», d'altres casos com ara *abellota*, *abonegar* o *arraïl*. Seria més raonable, evidentment, emprar només les variants formals sense *a* aglutinada, però si cerquem en el *DIEC* trobem doblats com ara *gla* / *aglà* o *rel* / *arrel*. I fins i tot, en aquest darrer cas, es dona la circumstància que la forma principal és *arrel* mentre que *rel*, que és la forma més etimològica i la que s'empra habitualment en la major part de les comarques de la Marina i la Safor, remet a *arrel*. Jo no tindré cap inconvenient en renunciar a les formes valencianes *arruixar* i *arremullar* quan les variants formals *arrel* i *aglà* desapareguen del diccionari. No em pareix bé que les formes amb *a* epentètica inicial siguin considerades, o bé vulgarismes, o bé formes que mereixen ser elevades a la categoria de forma principal, segons a on es diga el mot. O tots moros o tots cristians (p. 44-45).

A la vista de la identificació massa escassa entre la llengua culta i el valencià tradicional, Reig relativitza els beneficis lingüístics que han produït l'escola i els mitjans de comunicació durant les darreres dècades:

18. Hi ha qui se sent molt devanit pel fet que l'escola i els mitjans de comunicació hagen aconseguit que una part de la població, especialment les generacions més joves, hagen canviat «adiós» per *adéu*, «hasta» per *fins*, «entonces» per *aleshores*, «rato» per *estona* o que pronuncien 'teulada' en lloc de 'teulà'. Els canvis citats, que alguns consideren tan importants, són nimietats que no tenen gens d'importància. Açò es pot canviar ara o d'ací a cent anys sense cap problema (p. 37).

Sens dubte, l'assignatura de valencià ha contribuït a fer que el valencià recupere prestigi social. A més, canviar *adiós* per *adéu* és ben positiu. De fet, eixes variacions indiquen que a la gent li importa la qualitat del valencià que usa.

Però hem de convindre que la formació universitària dels docents els hauria d'encaminar a focalitzar i prioritzar les estructures lingüístiques en què divergixen el valencià i el castellà, tant les fonètiques com les flexives, les semàntiques i les sintàctiques. Si una persona diu *adéu* però usa malament el pronom *en*, la llengua empitjora objectivament. El fet que Reig es referisca als mitjans de comunicació i a l'escola és la conseqüència de creure que una de les condicions que s'ha de donar per a que un conjunt de propostes normatives tinga èxit és que siguin assumides per eixes dos parcel·les de la nostra societat:

19. Estic plenament convençut que mentres no les usen els nostres escriptors, no estiguen incloses en els diccionaris normatius, no s'ensenyen a l'escola i no s'utilitzen amb normalitat en els mitjans de comunicació, no estarà assegurada la seua supervivència (p. 11).

Recapitem. El llibre de Reig no és només important perquè fa que ens cabussem en una part significativa del lèxic valencià tradicional. També té el mèrit d'aconseguir que els lectors vegem com anem subordinant a poc a poc les nostres paraules a les del castellà i, en part, també a les de Catalunya quan hi han divergències internes. Una conseqüència d'eixos tres fets és incitar els lectors a rectificar els dos errors dits. Ben mirat, les dos aportacions del nostre autor són paral·leles a les que han fet els novel·listes valencians durant els noranta, els quals han augmentat la naturalitat de la llengua culta. Unes aportacions paral·leles i, també, complementàries. L'obra de Reig mostra centenars de constituents lingüístics que haurien de contribuir a incrementar la unió entre el valencià tradicional i la llengua culta actual, la qual no s'hauria de separar innecessàriament del valencià viu.

Per al nostre autor, la continuïtat del valencià tradicional és tan important, que ho veu com a un objectiu pràcticament indispensable. La causa d'eixa convicció està en la conjuminació que hi hauria entre el valencià històric i la «*idiosincràsia*» que tenim els valencians; en concret, el valencià tradicional «*expres-*

sa més bé la nostra manera de veure el món» (§4, citació de 16). Cal dir que, en eixa opinió, hi ha un factor objectiu: una societat que es veja reflectida en el model lingüístic que li proposen els escriptors, és més fàcil que s'hi identifique i, com a conseqüència, tendirà a assimilar i usar la llengua culta. En canvi, el fenomen contrari comporta l'efecte invers. Per tant, és realment important que tots els professionals de la llengua procurem treballar coordinats per a aconseguir el model lingüístic valencià que més afavorirà la recuperació dels valencians com a poble.

5. PROPOSTES PER A MILLORAR LA LLENGUA CULTA

A la vista de la concepció descrita en les dos seccions anteriors, és natural que el llibre *Valencià en perill d'extinció* continga moltes propostes. A fi que els lectors se'n facen una certa idea, en posaré uns quants exemples, gradualment més complicats. Si tenim en compte que les paraules que comencen per *ci-* no han variat el so (cf. *cirena*), ¿per quina raó hauríem de canviar *ciprer* per *xiprer* (p. 207)? Hi han més paraules soltes en el mateix cas (cf. *soriguer* > *xoriguer*), encara que, quan ho fa el valencià (*encisar* > *enxisar*), els diccionaris no solen arreplegar-ho.

En l'exemple anterior, l'alteració només afecta un so. En canvi, la variació *soplujar* > *aixoplugar* (DCVB) és tan forta, que amaga el valor de la paraula original, quasi transparent en *soplujar*. Així, de la mateixa manera que *sorregar* és 'regar per baix', *soplujar* és 'ploure per baix, sense banyar-nos'. Si a això afegim que el valencià usa la forma *soplujar* (i també Jacint Verdager i Joaquim Ruyra segons el DCVB), és comprensible que Reig recorrega a eixa forma (p. 688).

El pas següent és quan una paraula ha sigut substituïda per una altra. Quan el valencià ha mantingut la paraula pròpia i la llengua culta de Catalunya l'ha canviada per una paraula del castellà, el nostre autor defensa la paraula valenciana. Mirem què ens diu davant de la dualitat *jupeti* i *armilla*:

20. És un contrasentit que la llengua estàndard ens incite a emprar un castellanisme (*armilla*) en substitució d'una paraula autòctona que hem conservat durant segles (*jupetí*) (p. 448).

El llibre que comentem no fa referències explícites a la formació de paraules per derivació i per composició. Però sí que conté dades que afecten eixes parts. Així, els lectors veuen manifestacions d'aplicar el sufix derivatiu *-ó* a verbs (cf. *regar / regó*), com ara *menejó* (p. 498). Un altre exemple és la paraula *bonicària* (p. 154), que té el mateix sufix que *grandària*. En un cas, s'oposa a haver transformat una paraula purament composta (*menfot*) en una derivada de la composta (*menfotista*):

21. Cal aclarir que la paraula *menfotista*, emprada per Joan Fuster, és una creació de l'enginyós assagista de Sueca i no l'usa ni l'ha usada mai cap valencianoparlant, excepte el seu creador [a continuació, hi ha el fragment que conté la paraula] (p. 499).

La dualitat *tonyar* i *atonyar* (p. 110) afecta el problema següent: de què depèn que, a l'hora de fer verbs, recorreguem al prefix *en* (*roig / enrogir*), al prefix *a* (*clar / aclarir*) o hi haja absència de prefix (*fem / femar un camp*). Al llarg del llibre, apareixen diverses manifestacions d'eixa qüestió. En la introducció a la segona edició, ix un tema potser relacionat (*replegar / arreplegar*), però amb manifestacions autònomes (*{rel / arrel}*, *{nou / anou}*, §4, citació de 17). També en la introducció a la segona edició, Reig apunta les grafies en què discrepa de la forma predominant (n'hi han més de cinquanta, p. 42-43).

En la flexió, el nostre autor aporta alguna proposta. Així, encara que les gramàtiques valencianes solen posar quatre formes per a l'adjectiu *roí* (*home roí, dona roïna, hòmens roïns i dones roïnes*), Reig segueix el camí de la major part del valencià:

22. Jo sempre he oït emprar-lo de forma invariable, tant per al masculí com per al femení» (*home roín, dona roín, hòmens roïns, dones roïns*) (p. 644).

Quan escriu, recorre a la forma invariable: *Eixe xiquet és més roïn que la ti-nya* (p. 485).

No cal dir que Reig només defén el valencià popular quan considera que té raó. Si pensa que no en té, recorre a l'opció que troba adequada per al conjunt de la llengua. Vegem-ne dos exemples. La paraula *cancell* no sol pronunciar-se així, sinó com a *canzell*, *ganzell* i *ganzela* (p. 182). Això no obstant, la forma que té l'entrada és *cancell*. Semblantment, la paraula *capdamunt* es pronuncia *cadamunt* (p. 189). Ara bé, una llengua consonàntica (com és la nostra) deu potenciar el manteniment de la síl·laba consonàntica, i més si així es manté visible l'origen i el valor de la paraula composta (*capdamunt*).

Acabarem l'apartat preguntant-nos per què l'autor del llibre *Valencià en perill d'extinció* no és un lingüista professional, sinó un enginyer. Com és sabut, en els anys huitanta i noranta vàrem entrar en la Universitat valenciana un bon planter de lingüistes i, per tant, era esperable que el llibre *Valencià en perill d'extinció* fóra obra d'un lingüista. L'explicació que proposa Emili Casanova és la següent:

23. Mentre que els filòlegs ens dedicàvem a estudiar i adaptar teories lingüístiques i a estar al dia de les últimes publicacions, havíem bandejat una necessitat social com era disposar d'un diccionari com el que ens presentava Eugeni S. Reig en el seu llibre. (Casanova, p. 11-12)

El lingüista valencià també informa que, en 1985, va fer la proposta d'arreglar el lèxic valencià per esta raó: «¿S'assenten sobre una base sòlida els continguts normatius gramaticals i sobretot lèxics valencians? Jo crec que no». El conseller de la Conselleria de Cultura va contestar dient que la petició que li havien fet no interessava (p. 20). Com que eixa resposta no deu vindre de cap dels polítics que aleshores governaven en la Generalitat, seria convenient saber quin lingüista valencià va informar negativament davant d'una operació lingüística tan important com era arreglar metòdicament el lèxic valencià popular. Tornem al nostre tema. Siga quin siga el títol universitari que tinga l'autor

del llibre *Valencià en perill d'extinció*, el fet realment important és haver-lo escrit. Una obra no l'hem de valorar pels títols de l'autor, sinó per la coherència interna i per l'adequació a les necessitats d'una societat. Des d'eixos dos punts de vista, no diria ningú que Eugeni S. Reig no és un lingüista.

6. EL CRITERI DE L'ETIMOLOGIA

Tota obra humana és perfectible i, com a conseqüència, sempre convé que, en una ressenya, l'autor mire si hi han aspectes que es podrien millorar. Amb una limitació: els aspectes no han de ser detalls perifèrics, sinó temes significatius. Si actuem així, eixim guanyant tots: les persones implicades i, sobretot, la societat de què formem part. Perquè l'objectiu final és, en el cas nostre, augmentar la coherència interna del valencianisme per a fer créixer la incidència en la societat valenciana. En la lectura de *Valencià en perill d'extinció*, he topat amb dos temes transcendents: quina és la força que deu tindre l'etimologia dins dels criteris de la normativa i quina perspectiva ha de predominar en la nostra lingüística, la positiva i constructiva o la que es centra en els aspectes negatius. Amb dos exemples, explicarem quina és l'aplicació que hauria de tindre el criteri de l'etimologia.

En les darreres dècades, els valencians hem vacil·lat en la grafia de l'expressió *ausades*, escrita així i a *gosades* o *agosades*. Reig tracta eixa qüestió de la manera següent:

24. *A osades*. Aquesta antiga locució es va formar a partir del verb *osar*, forma arcaica de *gosar*. L'he oïda pronunciada de quatre maneres: *a osades*, *a gosades*, *ausades* i *a gusades*. Les dues primeres les he oïdes moltíssimes vegades a Alcoi, a on conviuen, encara que la segona està desplaçant la primera. La tercera és la generalment emprada pels valencians i és la que apareix registrada als diccionaris. La tenim documentada en molts escrits des de l'edat mitjana. Jo, concretament, l'he oïda a València, a Castelló de la Plana i a Benissa. La quarta l'he

oïda a diversos pobles de la Safor i de la Ribera. He escrit *a osades* perquè és la grafia més fidel a l'etimologia de la locució i perquè encara hi han a Alcoi moltes persones que ho pronuncien així (p. 57).

Tenim, per tant, que la forma *ausades* és la que usem més valencians i la que apareix en els diccionaris. Podem afegir que, segons els exemples del DCVB, és també la forma de la llengua clàssica. Això no obstant, el nostre autor pensa que és preferible *a osades* pel criteri de l'etimologia. Eixe mateix factor li fa acceptar *anar en l'erta* ('anar alerta'):

25. L'expressió *en l'erta*, pronunciada 'anlerta', amb *e* oberta, deriva de la locució italiana *all'erta* per dissimilació de la primera *l*. Aquesta antiga expressió és encara d'ús habitual a Alcoi i altres poblacions del migjorn valencià. (p. 95)

L'actuació de Reig deu ser una conseqüència dels escrits amb interès per la normativa de la segona mitat del segle XX, que han donat al criteri de l'etimologia un poder extraordinàriament important. Això també explica que, en la llista Migjorn, hi ha qui es guia molt per eixe criteri. En canvi, el mallorquí Marià Aguiló (segona mitat del segle XIX) i el barceloní Pompeu Fabra (primera mitat del segle XX) aplicaven un principi molt diferent: quan des de l'Edat Mitjana fins als nostres dies hem tingut una grafia concreta i la llengua parlada (tota o una part) pronuncia d'acord amb eixa grafia, cal respectar-la, encara que no hi haja correspondència amb la grafia de l'etimologia. Ací tenim com ho formulà Fabra:

26. És el mateix cas dels que, en la primera època de la renaixença, protestaven contra la grafia *treball*, defensada per Marià Aguiló, perquè, segons ells, *treball* provenia de *trabáculus* (i havia, per tant, d'escriure's *travall*). Marià Aguiló objectava, amb raó, als seus adversaris que cap valor no podia tenir per a la recita escriptura de *treball* que aquest provingués de *trabáculus*, si en català antic apareix constantment escrit *treball*, i així, i no pas *travall*, és com sona en tal i tal regió on no són confosos els sons *a* i *e* i els sons *b* i *v*. Però després resultà, encara, que *treball* no provenia de *trabáculus*! (Fabra, *Conu. Filol.* 11 –174, de 1920–).

És a dir, el criteri de l'etimologia ha d'estar subordinat al conjunt de la llengua en l'espai i en el temps i, per tant, *és pràcticament el darrer criteri que hem de considerar*. Al mateix resultat he arribat en el llibre *Criteris de la normativa* (València, 1997). Des de la concepció d'Aguiló i de Fabra, si la llengua medieval escrivia *ausades* i eixa és la pronúncia valenciana actual majoritària, convindrem que la grafia que ens convé és *ausades*.

És cert que les ortografies romàniques són molt conservadores. Però això no passa en qualsevol grafia, sinó només en els radicals llatins, i encara limitat a les consonants. Així, escrivim *sis* i *cintra* amb lletres inicials diferents perquè el radical llatí era *sex* i *cinere*, però no escrivim ni *ses* ni *cindra*, per molt que la vocal llatina fóra la *e* en *sex* i la *i* en *cinere*. Si ara considerem que la supeditació a l'ortografia llatina no és una sort des del punt de vista lingüístic (sinó tot el contrari), convindrem que hem d'evitar l'error gros d'aplicar l'etimologia quan no cal. D'acord amb eixes reflexions, si *ausades* no és cap paraula llatina, sinó una creació romànica, ens haurem de guiar per criteris purament interns de la llengua. De fet, la grafia *a osades* (o *a gosades*), té una conseqüència negativa: escrivim una construcció sintàctica de dos paraules en què el segon constituent (*osades* o *gosades*) no és cap paraula de la llengua. En definitiva, incorrem en una contradicció. Igual passa en *alerta*. Eixe nom no ve de cap paraula llatina, sinó d'una construcció de l'italià i, per tant, l'hem de grafiar seguint estrictament raons lingüístiques internes. Si des del segle XVII s'escriu *alerta* segons el DCVB, eixa és la grafia que hauríem d'usar. En canvi, en la proposta en *l'erta* tornem a trobar el mateix resultat que adés: la tercera paraula de la construcció (*erta*) no és cap paraula.

La veritat és que no podem solucionar problemes de la normativa lingüística sense criteris, tema a què els lingüistes hem dedicat pocs treballs metòdics i sistemàtics. Eixa limitació afavorix que les investigacions de normativa apliquen pocs criteris i, sobretot, sense estructurar-los. És a dir, sense seguir sempre el mateix orde (i fins i tot sense aplicar sempre els mateixos criteris), cosa

que genera resultats incoherents (com ara admetre *arrel* i *rel*, però només *rail*; o posar *aixoplugar* o *xiprer* per davant de *soplujar* i *ciprer*).

No desenvoluparé la qüestió de la perspectiva que convé adoptar en els llibres dedicats a aprendre o a perfeccionar el valencià culte. Només opinaré que la història que hem tingut facilita que els treballs de llengua presenten la realitat lingüística actual d'una manera degradada i negativa. Enfront d'eixa possibilitat, tenim l'obligació de mostrar als lectors que la llengua que parlem cada dia té una infinitat de coses positives i, per tant, hem de mirar amb molt de respecte i molt d'afecte la llengua que hem après dels pares o de la població on vivim (siga quina siga, perquè totes les comarques valencianes tenen una manera de parlar rica i atractiva).

7. INCIDÈNCIA EN LA SOCIETAT VALENCIANA

El llibre *Valencià en perill d'extinció* ¿ha incidit en la societat valenciana? Hi han factors molt positius. Així, la primera edició (que va arribar a les llibreries en 1999) era de 1.500 exemplars i al cap de quatre anys (en el 2003) s'havia exhaurit. La segona edició (de 2.000 exemplars) va eixir en juny del 2005 i les vendes dels nou primers mesos han sigut francament elevades (850 exemplars). En un mercat en què una bona novel·la ven 2.000 exemplars, el panorama és molt favorable. Per la banda contrària, cal dir que l'autor ha hagut d'editar el seu llibre, cosa que fa pensar que ni els editors ni les institucions tenen tan en compte com convindria que cal potenciar aquells llibres que contribuïxen, amb dades empíriques i amb arguments, a assolir el valencià culte que la societat valenciana necessita.

El resultat de les ressenyes també és positiu. Diversos lingüistes importants han parlat sobre el llibre (Emili Casanova, Joan Solà, Jordi Colomina i Germà Colón). En eixe camp, cal destacar els cinc articles que Solà ha dedicat a la se-

gona edició (diari *Avui*, Barcelona, octubre i novembre del 2005). Els periòdics valencians han respost favorablement, sobretot els de la ciutat de València. Així, *Levante* publica cada dia una paraula del nostre llibre ençà de l'u d'octubre del 2001. En Ràdio 9, cada dissabte i cada diumenge llegixen un fragment del llibre. En *Las Provincias*, varen fer un reportatge (27 d'octubre del 2005). En canvi, diria que les organitzacions de docents no li han prestat l'atenció que es mereix, ni en les seues revistes ni promocionant-lo entre els seus membres. Per ara, també han sigut ben escasses les ressenyes en les revistes de lingüística.

Una part del contingut de *Valencià en perill d'extinció* ha passat al diccionari del SALT 3 i, a partir de Nadal del 2005, han començat a produir-se una successió de presentacions per tot el País Valencià. Mentres escric esta ressenya (febrer del 2006), n'hi han previstes una dotzena. Sens dubte, tenint en compte que ben pocs llibres fan més d'un parell de presentacions, el panorama és molt positiu. Però no ens hauríem d'enganyar: el llibre que ressenyem demana molt més que això. El valencianisme actual no té encara ni una organització interna adequada ni, sobretot, està atent a les produccions intel·lectuals que poden incidir en un objectiu tan important com és augmentar la formació i el coneixement de la societat valenciana. Un objectiu que és, també, una necessitat, perquè sense una bona formació i sense un bon coneixement sobre com som els valencians difícilment quallarà el valencianisme en la societat valenciana.

A pesar de tantes coses favorables, tinc por que el llibre *Valencià en perill d'extinció* no estiga tenint tanta incidència com hauria de tindre, sobretot entre els escriptors i els ensenyants. Potser vaig errat i, callat, el llibre va fent forat i es notaran els efectes beneficiosos d'ací a deu anys. El valencianisme es troba ara en una balança. En un plat, hi ha la manera de comprendre la llengua i el país pròpia dels anys setanta i huitanta. En l'altre, totes les reflexions crítiques que s'han fet per a superar les limitacions de la concepció d'eixes dècades (incloses les reflexions que conté *Valencià en perill d'extinció*). Sens dubte, hi han hagut avanços (i per això he usat la paraula *balança*), però els moviments socials es

regixen molt més per sentiments que per argumentacions, i no està encara gens clar que el valencianisme s'haja decidit a posar al capdamunt de la jerarquia de valors els dos següents: en primer lloc, augmentar la consciència que els valencians som un poble, que és d'on deriva la voluntat de regir el propi futur; en segon lloc, procurar que, en eixe objectiu, el valencià siga un mitjà important.

8. CONCLUSIONS

La primera secció de la ressenya descriu els valors bàsics que he vist en el llibre *Valencià en perill d'extinció* i, ací, només tocarem els aspectes externs a l'obra. Seria un símptoma de bona salut social que el llibre que hem ressenyat tinguera moltes reedicions i que fóra un llibre conegut i valorat en el valencianisme. Hi han passes en eixa direcció. Però cal augmentar-les. Ens trobem davant d'una aportació important a la lingüística valenciana i el llibre hauria d'arribar a qui està destinat: no només als professionals de la llengua, sinó també al públic general. És molt positiu per a qualsevol escriptor, per als docents i per als correctors, i no defraudarà cap valencià que es passege per les seues pàgines (ni tampoc cap balear ni cap català). A més de les consultes puntuals, és una obra amena i instructiva. Els valencians que s'hi endinsen aprendran, es divertiran i, sobretot, els creixerà la identificació com a valencians. Realment, el nostre llibre va en la línia de la jerarquia de valors dita en el paràgraf anterior.

L'arrelament i el compromís social donen a Eugeni S. Reig espenta i il·lusió per a treballar cada dia. Seria extraordinari que un fruit de la seua activitat regular i constant fóra la que demana Emili Casanova al final del pròleg: convindria que el nostre autor, triant en la seua obra, ens oferira «un altre *Millorem el llenguatge*, com el de Valor» (p. 23). A més de triar, també caldria augmentar les reflexions sobre la normativa, de tal manera que, sempre que fóra possible, ixquera recomanada una forma o una paraula (com ara, *¿atovó o tova?*,

p. 110). En eixa activitat, els criteris haurien de ser explícits i aplicats sempre de la mateixa manera.

Si girem els ulls des del futur cap a l'autor, haurem de convindre que és una altra manifestació d'una tradició important: la d'aquelles persones que, encara que no han estudiat en Facultats de Filologia, han creat i fet avançar la nostra lingüística: Marià Aguiló i Tomàs Forteza, Antoni M. Alcover i Pompeu Fabra, Joaquim Garcia Girona i Lluís Fullana, Anfós Par i Josep Calveras, Francesc de B. Moll i Enric Valor, Albert Jané i Josep Ruaix. Només per *Valencià en perill d'extinció*, Eugeni S. Reig ja es mereix eixe honor. I, si Déu li dóna salut, ens regalarà encara uns quants llibres més.

